

Dmitrij Travin¹: Nagy reformátorok// Kornai János // A szocializmus sírásója
*Gyelo*² 2008.11.24. Szentpétervár <http://www.idelo.ru/533/21.html>

A magyar közgazdász Kornai János mindig is azoknak a körében volt a legnépszerűbb, akik meg akarták reformálni a szocializmust. De ebben a körben a jelentősége messze meghaladta Adam Smithét, Karl Marxét és John Maynard Keynes-ét együttvéve. Hiszen Kornai volt az, aki meg tudta magyarázni gazdaságunk valóságos működési mechanizmusát akkor, amikor a szovjet politikai gazdaságtan kutatói mindenféle mágikus ráolvasások formájában csak imitálták a tudományos tevékenységet.

A nyolcvanas évek közepén néhány lelkes ember lefordította az orosz olvasók számára szinte megszerzethetetlen angol kiadású alapművet, a *Hiányt*, és ezt a legkülönbözőbb körökben vitatták meg. A magyar tudós könyve óriási hatással volt a későbbi orosz reformgondolkodók világnézetére. Mindezt úgy érte el, hogy Kornai nem fogalmazott meg fényes jelszavakat, nem dolgozott ki reformprogramokat, mindössze egyszerűen, pontosan és kétség kívül meggyőzően bemutatta a szocializmus megoldhatatlan problémáit.

Lenin a maga korában felismerte, hogy a szocializmus a kapitalizmus felett a munka magasabb hatékonysági fokának köszönhetően fog győzedelmeskedni. Kornai viszont rámutatott, hogy ez győzelem a dolgok lényegéből fakadóan lehetetlen, bármennyire is igyekeztek a kommunista vezetők és bármennyire is kiemelték az üzemekben a szocialista (kommunista) munka hőseit. A nyolcvanas években az ilyen típusú elméleti jellegű elemzésekre igen nagy szükség volt, mivel az ötvenes-hatvanas években lezajlott előző reform az emberarcú szocializmus építésének jelszava alatt bontakozott ki.

A rendszer arculatának megváltoztatására tett kísérletek, ahelyett, hogy alapvető átalakításokat hajtottak volna végre, zsákutcába vitték a reformot. Joszip Broz Tito Jugoszláviában, Kádár János Magyarországon, Ota Šik Csehszlovákiában megoldhatatlan problémákba ütköztek. A reformerek új nemzedékének egy merőben új, nem marxista és nem szocialista elméletre volt szüksége. Csak egy ilyen elmélet alapjain lehetett következetesen reformprogramokat megalkotni. Ebben az értelemben Kornai a közép- és kelet-európai átalakulási folyamatok atyjának tekinthető, annak ellenére, hogy konkrét rész kérdésekben, és néha az alapvetőekben sem értett egyet a vezető reformgondolkodókkal.

¹ **Dmitrij Jakovlevics Travin** 1961-ben született, közgazdász. Tanulmányait a Leningrádi Állami Egyetemen végezte. 1983-88 között a Leningrádi Gyógyszerészeti Főiskolán tanított közgazdaságtant. 1988-90 között aspiráns volt a Leningrádi Állami Egyetemen, a modern kapitalizmus közgazdaságtanának tanszékén. 1990-ben védte meg kandidátusi disszertációját a nagy amerikai gyógyszeripari üzlet problémakörében. 1991-ben a leningrádi városi tanács gazdasági reformbizottságában dolgozott, melynek elnöke Csubajsz volt. 1991-től folytat újságírói tevékenységet, 1996 óta dolgozik a *Gyelo* című folyóiratnál, amelynek 2001-től főszerkesztő-helyettese. A Szentpétervári Állami Egyetem Menedzsment és Nemzetközi Kapcsolatok Tanszékén és a Gazdasági Főiskolán tanította a nyugati modernizációk történetét és az oroszországi gazdasági reformok történetét. A Szentpétervári Állami Egyetem újságírói fakultásának docense. 2008 óta a szentpétervári Európai Egyetem gazdasági fakultásának professzora, a modernizációval foglalkozó kutatási centrum tudományos vezetője. 2003-ban újságírói nagydíjat kapott. 2008-ban megkapta a Leontief-medált. Publikációi általában a reformokkal kapcsolatosak, inkább társszerzőkkel együtt jelentek meg. Folyóiratokban megjelent cikkeiben az európai (magyar, cseh-szlovák, francia) reformokról és az oroszországi reformfolyamatokról ír.

² A *Gyelo* elemző hetilap 1995 óta jelenik meg Szentpéterváron. Főszerkesztője Szergej Csesznokov. Dmitrij Travin a szerkesztőbizottság tagja, szemleíró. (Travin és Csesznokov már korábban is együtt dolgoztak különböző folyóiratoknál.) Az alapítók között szerepel például az 1997-ben meggyilkolt Mihail Manyevics, akinek a folyóirat gyászkeretben azóta is megjelenti a nevét. 2009 óta pénzügyi problémák miatt a lap megjelenése szünetel. (Nyilvánvaló, hogy az alapítók és a szerkesztőbizottság Csubajsz köréből kikerülő reformerek, akik régóta együtt dolgoznak az újságírás és/vagy az államigazgatás területén.)

A szocializmust sokan szerették volna megreformálni még azelőtt, hogy az eszközzel megértették volna, hogy lényegét tekintve mi is az. De eltemetni ezt a rendszert csak Kornai munkáinak nyomán tudták. Ebben az értelemben a magyar tudóst a szocializmus sírásójának nevezhetjük. Ugyanakkor Kornai életútja meggyőződéses marxistaként indult.

A sárga csillag fénye

Marxizmusa nem annyira tudáson, mint inkább meggyőződésen alapult. A meggyőződést pedig az élet formálta, egy európai fiatalember élete a második világháború alatt a nácik által megszállt területen.

1944-ben, amikor a német csapatok bevonultak Magyarországra, Kornhauser János (családnevét később változtatta Kornaira) 16 éves volt. Egy jómódú ügyvédi családban nevelkedett. Édesapja a német kultúra nagy tisztelője volt és még jogi tanácsadóként is dolgozott a budapesti német nagykövetségen. A kultúra azonban nem mentette meg őt az auschwitzi haláltáborból.

Nem sokkal a megszállás kezdetét követően János édesanyja azt javasolta férjének, hogy mindketten hajtsanak végre öngyilkosságot. Ezt a gondolatot azonban hamarosan elvetették, mivel nem volt kire hagyni a gyerekeket. Ezt követően merült fel a menekülés gondolata. Ezt az ötletet a német kultúra szigorúságán felnőtt apja nem támogatta, mivel nem volt képes törvényt szegni. Még azt a törvényt sem, ami halálra ítélte őt.

Jánosra is egyre nagyobb teher nehezedett. Még ideig-óráig dolgozott egy üzemben sárga csillaggal a mellén. A nácik megkövetelték a zsidóktól a jól látható megkülönböztetést, mely egy ideig még megvédte az életüket. De napról-napra világosabbá vált, hogy a pusztulás csak idő kérdése. Az egyszerű magyar munkások törődtek vele, enni-inni adtak neki, de a jövő immáron nem tőlük függött. Így János, törvénytisztelő apjával ellentétben a menekülést választotta. Erre a svéd diplomata, Raul Wallenberg tevékenysége nyomán nyílt lehetősége, aki számos zsidót látott el országa útlevelével. De Jánosnak nem sikerült „igazi” svéddé lennie. Egy másodrangú iratot állítottak ki a nevére, mely szerint a dokumentum birtokosa a svéd nagykövetség védelme alatt áll. Ennek dokumentumnak a segítségével sikerült Kornai Jánosnak elrejtőznie a szovjet csapatok megérkezéséig. A jezsuita atyáknál talált menedéket.

A német kultúrájú zsidót a németektől magyar munkások, egy svéd diplomata, katolikus szerzetesek és orosz katonák mentették meg. Kétségtelenül a meghatározó antifasiszta erőnek ebben az időben a Szovjetunió számított. Nem lehet tehát csodálkozni azon, hogy Kornai végül kommunista lett. A szovjet katonák iránt érzett mély hála még az általuk folytatott arcátlan fosztogatás szörnyűségét is elhalványította.

A háború végeztével nem volt konkrét elképzelése a további életéről. Az apja szerette őt, gondoskodott róla, de szinte alig nevelte. Eleddig erősakarátú, tekintéllyel bíró nevelőkkel sem találkozott. Így magának kellett megtalálnia a számára megfelelő utat. A kor uralkodó ideológiája természetesen erőteljes hatással volt a sokat szenvedett, megfélemlített zsidó fiúra, aki miközben a világ legfontosabb kérdéseire kereste a választ, egyik etikai rendszertől a másikig sodródott. Mint milliónyi kortársa nem az értelmével, hanem a szívével választotta a kommunizmust. Úgy választott, hogy sem élettapasztalata, sem ismeretei, sem iskolái nem voltak, csak az Auschwitzba került apjának emléke és a budapesti gettó házainak első emeletéig érő hulláhegyekről a szemei előtt fel-felvillanó szörnyű kép.

A kommunizmus csillogása és nyomora

1945 első hat-nyolc hónapja alatt a kommunista párttól messze álló fiatalemberből „szimpatizáns” lett és hamarosan a magyar „komszomol” [MADISZ] Központi Bizottságának tagjaként kezdett dolgozni. Egyebek között a jövővel kapcsolatos kételyei: mi lesz a zsidósággal, nem ismétlődik-e meg újból ez a katasztrófa – vezették őt a kommunizmus irányába. A Szovjetunióban a késői sztálinizmus egyre növekvő antiszemitizmusát nem láthatta, de a kapitalizmusból kinövő nácizmus következményei állandóan ott voltak a szemei előtt. Ahogy egyre jobban belenőtt a kommunista környezetbe, egyre inkább elvesztette zsidó identitását és egyre jobban hitt a jövőben.

Ily módon egyetemeket nem végzett. Disszertációját úgy védte meg, hogy nem volt felsőfokú végzettsége. Tudását morzsánként szedte össze azokból a könyvekből, amelyeket magyar és német nyelven olvasott.

Ez a meglehetősen sajátos intellektuális út ellentmondásos eredményekhez vezetett. Egyrészt rajongott Sztálin műveiért, amelyek segítettek eligazodni a különböző filozófiai rendszerek útvesztőiben, másrészt megszokta, hogy önmaga keresi az igazságot nem várva a felülről jövő irányelvekre és útmutatásokra.

Az első időkben Kornai fenti értelemben vett ellentmondásossága segített karrierjének alakulásában. A fiatal marxistára szüksége volt a pártnak. Az a meggyőződés és intelligencia, amelyet nem terhelt komoly képzés, nagyon jól illettek egy ideológus feladatköréhez: jól írt, jól beszélt, és ha kellett, kritikusan is tudott tekinteni a Magyarországon kialakuló kommunista rendszerre.

1947-ben Kornai az ország vezető kommunista napilapjában kezdett dolgozni és egy pár év elteltével fontos beosztást kapott, ő lett a gazdasági rovat vezetője. Mindössze 21 éves volt, nem rendelkezett szakképzettséggel sem a gazdasági élet terén szerzett szakmai gyakorlattal. Ugyanakkor tudta, hogy Marxnak mindenben igaza van.

Kommunista lelkesedéséből fakadóan megtanulta nem észrevenni a magyar lakosság számára teljesen nyilvánvaló, egyre csak növekvő hiányt a gazdaságban. Megtanulta nem észrevenni a Rákosi Mátyás rendszeréből fakadó politikai megtorlásokat. Pontosabban észlelte mindezt, csak meg volt győződve arról, hogy ártatlanul senki nem kerülhet börtönbe. Egyszóval, János a sztálini rezsim szerencsétlen termékévé vált, mint ahogyan millióan a Szovjetunióban és Magyarországon.

Ezek a milliók ugyanilyen szerencsétlenek is maradtak, bár tíz- és tízezren fakadtak sírva az SZKP XX. kongresszusa után. Ami viszont Kornai Jánost illeti, az önálló gondolkodásra való képességének köszönhetően kiemelkedő tudóssá vált.

Egyetemül a párt legfőbb gazdasági szervének, a Gazdasági Bizottságnak az ülései szolgáltak számára, amelyeken mint újságíró rendszeresen részt vehetett. Egyre jobban kezdte érzékelni, hogy a hipercentralizáció lerombolja a gazdaságot. Már korábban megállapította, hogy a gazdasági rendszer hatékony működéséhez nem elégséges a munkások öntudata; mostanra megértette, mennyivel bonyolultabb a helyzet a valóságban. De azért Kornai még sokáig nem állt készen arra a feltételezésre, hogy maga a rendszer merev.

Paradox módon ennek a kiemelkedő intellektusnak a szilárd világnézetét nem maga a gondolkodás, hanem egy erkölcsi sokkhatás törte meg. Sztálin halálát követően Magyarországon is lezajlott egyfajta liberalizáció. A börtönökből sorra szabadultak a régi kommunisták. Egyikük

elmesélte Jánosnak, hogy mi zajlott az országban. Kornait sokkolták az egyenesen a pártvezetéstől kiinduló hazugságok.

A primitív újságírói munka hosszú évei után, melynek során tudásra nem, csak meggyőződésre volt szükség, hősiünk ismét hatalmas mennyiségben kezdte falni a könyveket, de ezek immáron Sztálin-ellenesek voltak. Különösen érdekelte a jugoszláv kommunisták álláspontja, akik a gazdaság központi irányításáról áttértek egy önrányító rendszerre és a korlátozott piaci szabályozásra.

Kornai világnézetében a végső változást 1956 tragikus eseményei váltották ki, amikor a magyar forradalmat szovjet tankok verték le. Ez egy újabb erkölcsi sokkot jelentett. Mindezek után már szó sem lehetett a múlthoz való visszatérésről.

Az 1956-os évet egyébként Kornai már nem újságíró társai között töltötte. A laptól eltávolították, mivel azoknak az újságíróknak a köréhez tartozott, akik Nagy Imre reformkurzusát támogatták Rákosi konzervatívizmussal szemben. A pártideológus ragyogó karrierje gyökeresen megváltozott. Mindent a nulláról kellett kezdenie.

Azaz, nem teljesen a nulláról. Vagyis pontosabban, ami a karrierjét illeti, igen. De mindaz a tudás, amit a Gazdasági Bizottság ülésein a megfigyelései segítségével szerzett, lehetővé tette a számára, hogy más kutatóknál hamarabb jusson el a szocialista gazdasági rendszer lényegéig.

Hogy lehettél ilyen ostoba?

1955 közepétől Kornai a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetének munkatársa lett, a disszertációját pedig 1956-ban védte meg. Ebben az időszakban erőteljesen szakított a marxizmussal, bár, mint a kor közép-európai értelmiségének többsége, még hitt a szocialista rendszer megreformálásának lehetőségében.

Kornai disszertációjának megvédésére egy hónappal a forradalom kitörése előtt került sor. A tudományos rutineljárás társadalmi eseménnyé változott. A védésre kétszáz ember jött el, ami tízszer több mint a hasonló eseményeken résztvevők átlagos száma.

Kornai bemutatta a hipercentralizált gazdasági rendszer működésképtelenségét. Ezzel egy időben ajánlásokat tett a pártvezetés számára bizonyos reformok végrehajtására. És amikor a forradalom elkezdődött, a fiatal tudós hozzáfogott, hogy gazdasági programot írjon a változások élére állt Nagy Imre számára.

Írta ezt néhány napon át, majd visszakozott. Ahogy maga Kornai írja „ez mind szakmai, mind politikai értelemben bukás volt”. A be nem fejezett program szerzője rájött, hogy valójában nem tudja, „hogyan lehet az egypártrendszerből eljutni a többpártrendszerbe, a szocializmusból a valódi piacgazdaságba, a kapitalizmusba”.

Kornai saját döntéséből kifolyólag nem lett a magyar forradalom ideológusa. Ugyanakkor éppen ennek a döntésének köszönhetően vált belőle e szocializmus kiemelkedő kutatója. Kornai mindenkinél hamarabb érezte meg, hogy a rendszer felemás átalakítása sehová nem vezet. Ez a felismerés arra sarkallta, hogy továbblépjen a kutatásaiban.

Egyszer a fia az ötvenes évek elejével kapcsolatban megkérdezte az apjától: „Apa, te egy okos ember vagy. Hogy lehettél ennyire ostoba?”.

Nehéz az ehhez hasonló kérdésekre válaszolni. Az okos gondolatok lassan születnek. A szocialista rendszer romlottságának teljes felismerésére Kornai csak 1956-ot követően jutott el. Fő művét, a *Hiányt* a hetvenes évek második felében írta meg.

Annak érdekében, hogy kutatói tevékenysége kiteljesedhessen, abszolút elzárkózott a politikai szerepvállalástól, a rendszer nyilvános kritikájától és a külföldre való disszidálástól is. A fennálló rendszer elfogadta ezt a fajta elutasítást, megengedve számára az objektivitást és hogy a rendszert nem marxista alapokon kritizálja. Igaz, hogy időnként nehézségekbe ütközött a munkája kapcsán, de 1967-ben visszakerült a Magyar Tudományos Akadémiára.

A Szovjetunióban egy hasonló helyzetben az illetőből a jobbik esetben a rendszer kiszolgálója lett volna, rosszabb esetben lágerbe küldik. Az akkori Magyarországon azonban a nem marxista tudóst megtartották az intézet keretein belül, sőt emelkedhetett a tudományos ranglétrán. Megbízhatatlansága ellenére lehetőséget biztosítottak számára arra, hogy szabadon publikálhasson Nyugaton, és hogy nemzetközi konferenciákon vehessen részt.

Az olyan emberek, mint Kornai, nem bántották a rendszert, így az sem bántotta őket. Lehetséges, hogy ez az oka annak, hogy a kilencvenes évek elején, a bársonyos forradalom következményeként Magyarország eltávolodott a szocializmustól, miközben a mi országunk még napjainkban is az értelmiség félművelt tagjai által vezetett tömegek alacsony gazdasági és politikai kulturáltsági szintjének fogságában vergődik.

Hogyan keletkezik a hiány?

A politikából való kivonulás szerencsés választásnak bizonyult Kornai számára. Mint tudós, rendkívül népszerűvé vált Nyugaton. Rendszeresen meghívták különböző konferenciákra, majd állandó tanári feladatok ellátására is felkéréseket kapott. A hazafias érzületű értelmiségiek könnyen arra a következtetésre juthattak volna, hogy a CIA ügynököt csinált Kornaiából. De a személye iránti érdeklődés a valóságban sokkal egyszerűbb okokkal magyarázható. Egyrészt, azon kevés tudósok közé tartozott, akik képesek voltak elmagyarázni a nyugati tudományos világnak, hogy mi is zajlik valójában a keleti blokk országainak gazdaságában. Másrészt, ez a szokványosnak nem nevezhető gondolkodó ráadásul még azonos nyelvet is beszélt a kollégáival. Nem abban az értelemben, hogy közös nyelvük az angol volt (bár ez is fontos), hanem a közgazdaságtanban általánosan elfogadott formális matematikai nyelvet alkalmazták.

Kornai nem csak bemutatta a magyar gazdasági rendszer reáliáit, hanem ezzel egy időben a klasszikusok elméleteinek széles arzenálját építette be tudományos felfedezéseibe. Ily módon nyugati kollégái maguk közül valónak tekintették, nem pedig egy, a vasfüggöny mögül érkezett fura lényként néztek rá.

A Nyugatra történő rendszeres utazások megkönnyítették a szocialista és a kapitalista gazdaság eredményeinek egybevetését. Végző soron innen datálódik az emberarcú szocializmus létrehozására tett kísérletek Kornai általi teljes elvetése.

A kapitalizmus minőségében bizonyult jobbnak vetélytársánál, és egyszer csak Kornai rájött, mi is az alapja ennek a minőségi különbségnek. Az ebben a kérdéskörben végzett elmélkedés eredményeként született meg a *Hiány* című könyv.

A hiány fogalmát ilyen vagy olyan mértékben, de az egész szocialista tábor valamennyi lakója ismerte, annak függvényében, hogy a jóllakottság magyarországi, a vidámság lengyelországi barakkjában vagy a legnagyobb és legboldogtalanabb barakkban, a Szovjetunióban élt-e. A hiány nagysága, igaz, országonként eltérő volt. Pontosan ez a tény szolgált alapul a különböző reformkommunisták számára a szocializmus lehetséges jobbá tételéről szóló elképzelésekhez.

Úgy vélték, hogy a deficit a tervezési hibákból adódik, valamint a hivatalnokok hozzá nem értéséből és a jó minőségű számítógépek hiányából. Ott, ahol az alkalmazottak munkavégzési szintje alacsony, ott semmi sem elég, de ott, ahol magasabb a munkakultúra, ott fokozatosan javul a helyzet. A feladat tehát az, ahogyan ezt a reformkommunisták feltételezték, hogy a szocializmust nem megszüntetve a megfelelő szintre kell emelni a gazdasági tervezés minőségét.

Az ilyen, látszólag nyilvánvaló elképzeléssel nem volt könnyű vitába szállni, annál is inkább, mivel kritikai, ugyanakkor nem apologetikus hangokat ütött meg, és ezzel kivívta a gondolkodó emberek szimpátiáját. Kornai viszont vitába szállt ezzel. Ahelyett, hogy elvontan tárgyalta volna a kérdést, elkezdte tanulmányozni, hogy konkrétan ennél vagy annál a vállalatnál hogyan keletkezik a javakbeli hiány. Végül arra a következtetésre jutott, hogy a hiány a szocialista rendszer szerves része.

Mi több, a problémák nem annyira a tervezésből adódnak, ahogyan ezt többen feltételezték, hanem inkább az úgynevezett puha költségvetési korlátokból. Vagyis abból, hogy a szocialista állam nem engedi a vállalatoknak, hogy csődbe jussanak, hanem a legvégső esetben inkább költségvetési pénzekkel fedezi a veszteségeket még a legkevésbé hatékony gazdálkodást folytatók esetében is.

Képzeljük magunkat egy ilyen gazdasági vezető helyébe. Egyrészt tisztában van vele, hogy bármi áron, de teljesítenie kell a tervet, és ennek érdekében elengedhetetlenül szüksége van bizonyos tartalékokra. Ugyanakkor tisztában van azzal is, hogy ezek a felesleges tartalékok nem fogják őt tönkretenni. A tőkés vállalkozó az, aki tönkremegy, ha a raktáron növeli a drága, de szükségtelen anyagok mennyiségét. A szocialista gazdasági vezető helyett az állam mindig fizet, mivel nincs tisztában azzal, hogy mire is van szüksége az ország legkülönbözőbb részein található ezernyi vállalatnak.

A hiány képződésének folyamata tehát nagyjából a következő. A vállalatok anyaggazdálkodói a lehető legtöbb tartalék létrehozására törekszenek, miközben első sorban nem a költségeket, hanem a tartalékokat tartják szem előtt. Tudják, hogy az országban mindenhol hiány mutatkozik, így amire szükségük lenne, azt nem fogják megkapni, ezért arra törekszenek, hogy igényeiket növeljék. Ezek után egy csökkentett igénylés nyomán, tulajdonképpen azt kapják meg, amire eredetileg szükségük volt. Ha netán még többet is, a tartalék költségei továbbra sem az ő zsebüket terhelik.

Ugyanakkor, ha mindenki a számára szükségesnél több áru megszerzésére törekszik, a hiány csak növekszik, minek következtében az állam kénytelen erőteljesebben megnyirbálni a vállalati igényléseket. A vállalatok erre még nagyobb emeléssel válaszolnak, nehogy a hiány miatt meghíúsuljon a tervek teljesítése.

Végül a tervezés abszurdá válik, elveszti minden kapcsolatát a valósággal. Annak érdekében, hogy ki tudja elégíteni a vállalatok szándékosan megnövelt keresletét, az állam kénytelen a reális szükségleteknél sokkal több árut előállítani. És mivel ez lehetetlen, a hiány kónikussá válik.

Ezt a problémát nem lehet a tervezés tökéletesebbé tételével megoldani (hiszen az állam nem rendelkezik objektív információkkal arról, milyenek is valójában a gazdasági egységek igényei),

csakis költségvetési szigorral, és azzal, hogy a vállaltokat rentabilitásra készítetik. De ez sokak számára a csődöt jelenti. A csőd pedig elkerülhetetlenül munkanélküliséghez vezet. Ahhoz viszont, hogy gyorsan munkahelyeket lehessen teremteni, magánbefektetések és ebből kifolyólag magántulajdon szükséges.

Ily módon összeomlanak a szocializmus alapjai. A társadalomnak választania kell: vagy a kapitalizmus, vagy az örökös hiány, mint a szocializmus legjellemzőbb sajátossága. Más lehetőség nincs.

A szocializmusból a kapitalizmusba való átmenet

Végül is Magyarország – ahogyan a többi kelet- és közép-európai ország is – a kapitalizmust választotta. A váltás a 80-as - 90-es évek fordulóján következett be. Ekkor Kornai, aki már régóta csak elméleti tevékenységgel foglalkozott, elhatározta, hogy összeállít egy reformtervezetet. A legnagyobb nehézséget az jelentette, hogy tudása birtokában ne gyakorlati tanácsokat fogalmazzon meg a szabad piactudományra való áttéréssel kapcsolatban.

Ennek a munkának ez is lett a címe: *Út a szabad gazdaságba (Indulatos röpirat a gazdasági átmenet ügyében)*. Az első pillantásra szemmel látható mellett ebben a címben benne van egy rejtett jelentéstartalom is: Kornai, a nagy liberális gondolkodó Friedrich von Hayek utódjának tekinti magát, aki az *Út a szolgáshoz* című művében bemutatta, miért választotta az emberiség a totalitarizmust és a tervgazdaságot. Most Kornai munkájából az olvasó egy másfajta stratégiai utat ismerhetett meg.

A műnek különös sors jutott. A könyv népszerűsége hihetetlenül nagy volt. Egyszer egy vizsgálat közben a szerző hátát kopogtató orvos megjegyezte, hogy „Most a vízcsapból is Kornai folyik”. Érthető, hiszen a Közép- és Kelet- Európa legjelentősebb közgazdásza által adott recept az egész társadalmat igencsak érdekelte. És valóban, a reformok Kornai által javasolt alapelvei bekerültek a mindennapi élet gyakorlatába. A kilencvenes években már senki nem akarta a szocializmust továbbfejleszteni. Még a szocialista pártok is a piac, a verseny és a magántulajdon irányába mozdultak el.

Az egyes országokban lezajló átalakulás konkrét megvalósulási formáját azonban az adott ország helyi sajátosságai és nem a közgazdaságtudomány „pátriárkájának” ajánlásai határozták meg. Így a reformpolitikusok nagy része nem hallgatta meg például Kornai arra vonatkozó tanácsait, hogy a privatizációt lassan, fokozatosan kell végrehajtani, igazi tulajdonosokat kell találni, nem szabad tömegesen szétszítani a tulajdont sem a dolgozói kollektíváknak, sem a kárpótlási jegyek tulajdonosainak.

Kornai ellenfelei a vita során gyakorlatilag saját fegyverét használták fel ellene: a reformoknak a valós feltételeken kell alapulniuk, nem pedig absztrakt sémákon. Ha az igazi tulajdonosokra várunk, még hosszú időre megmarad az állami irányítású gazdaság.

Kornai nem értett egyet velük, de tőle már semmi sem függött.

Runda Margit fordítása